

Tasavvuf İrfanı Üzerine

Röportaj | Konuşan: Sadık YALSIZUÇANLAR

Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü'nün yazarı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Ana Bilim Dalı Başkanı; Prof Dr. Ethem CEBECİOĞLU hocamız ile tasavvuf irfanı üzerine yaptığımız röportajı sizlerle paylaşacağız.

Bir Allah dostu, 'tasavvuf, Allah'ın seni sende öldürüp, Kendinde ebediyyen diri kılmadır' der, Bu hakikati açar mısınız?

Söz konusu tasavvuf tanımı, Tacu'l-Ârifin Cüneyd-i Bağdadi'ye aittir. Bilindiği gibi insanın biri topraktan gelen maddi yönü diğeri de kendisindeki nefhay-ı Rabbanî olan ruh yönüdür. İnsanda bir de bu maddi yönün istek ve arzularından müteşekkil olan nefis bulunmaktadır. Gazali'nin teşbihiyle nefis; ıslah edilmesi gereken ruh süvarisinin bindiği at gibidir. İslah edilip insana faydalı olması için insana verilen bu yönümüz, şayet ıslah edilmezse sahibinin sözünü dinlemeyen huysuz bir at gibi onu uçuruma götürüp helak edebilir.

İnsanın cimrilik, öfke, şehvet, mal hırsı, sahip olma vs. gibi özellikleri ıslah edilmelidir. İşte Bağdadî'nin yaptığı

bu tanıma göre tasavvuf, insanı, insan doğasına ait olan bu gibi sıfatlardan kurtararak onlar yerine cömertlik, öfkeyi kontrol edebilme, mal hirsından kurtulma, marifet ilmi vs. gibi olumlu sıfatlarla bezenmesi sürecidir. Tanımdaki tabiriyle bu sıfatların öldürülerek yerlerine asılları ilahi cihetimize ait olan olumlu huyların ikame edilmesidir.

Bağdadî'nin tasavvufa ilişkin bu tanımının; "Allah'ın ahlakıyla ahlaklanınız/tahallaku bi ahlakillah" hadisi ile sufi literatürde kurb u nevâfil olarak bilinen şu hadis-i kudsiden mülhem olduğunu da söylemek mümkündür: "Kulum bana farz vecibeleniye yaklaştığı kadar hiçbir şeyle yaklaşmaz. Bunlara ilaveten yaptığı nafilelerle de bana yaklaşmaya devam eder. Ta ki sonunda, Bana o kadar yakınlaşır ki Ben onun gören gözü,

işiten kulağı ve tutan eli olurum."

İşte tasavvuf, insana ait olan fani ve sınırlı sıfatlardan kurtularak ilahi sıfatlarla bezenmesidir. Bu tanımın da bu doğrultuda anlaşılması uygun olacaktır.

Tasavvuf kelimesinin etimolojik geçmişinde neler var? Anlam dünyasına neler giriyor, hangi kökten, kökenden geliyor? Belli başlı tezleri özetler misiniz?

Tasavvuf kelimesinin nereden geldiği ve bu zümrenin niçin sufiyye ismiyle anıldığı konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu konuda kaynaklarda yer alan bilgilere göre kelimenin etimolojik kökenine ilişkin şu kelimeler zikredilmiştir. Bu tür kimseler, kaba yün anlamına gelen suf giyindiklerinden, suf kelimesinden; yaşantıları efendimizin etrafındaki suffe ashabına benzediğinden

dolayı Ashab-ı suffe'den, kendi gönüllerini saflaştırmakla uğraştıklarından dolayı saff kelimesinden türediği söylenmiştir. Yine suflerin gönül hikmeti ile uğraşmalarından dolayı Yunanca hikmet anlamına gelen sofosophia kelimesinden, Allah katında ilk safta yer almalarından dolayı da saff-ı ewvel kelimesinden türediğine ilişkin görüşler ileri sürülmüştür. Bu kelimeler arasında suf kelimesi, iştikak ve kronolojik uyuşma yanında suflerin renksiz, kaba yünden yapılan yün elbiseyi giymeleri nedeniyle de diğerlerine tercih edilmiştir. Sufler, bu giyim tarzlarını da Enes b. Malik'ten rivayet edilen şu hadise dayandırmışlardır. Enes b. Malik şöyle der: "Peygamber Efendimiz (a.s), bir köle bile olsa insanların davetine icabet eder, eşeğe biner ve yün elbise giyerdi." Sufler de yün elbise giymeyi, Peygamberlerin elbisesi ve tevazu alameti olduğundan uygun görmüşlerdir. Beyaz renkli yün elbise giymeyi de sufler hicri 3. asırdan itibaren teamül haline getirmişlerdir. Çeşitli görüşlere rağmen, bu konuda kesin olan husus şudur ki: hangi kökten türemiş olursa olsun "sufi" kelimesi bu zümreye mal olmuş bir lakaptır. Sufilik yolunu benimseyene "sufi" onun takip ettiği yola da "tasavvuf" denmiştir.

Ayrıca sufler dünya ile kalbi bağlarını kestikleri ve yurtlarını terk ederek diyar diyar dolaştıkları için "seyyahun/geziciler" ve "guraba/garipler"; az bir yemekle yetindikleri için "cu'iyeye/aç duranlar" mal ve mülke rağbet etmedikleri için "fukara/fakirler", "derviş"; mağaralarda yalnız bir hayat yaşadıkları için "şikeftiyye" gibi isimler de verilmektedir.

Sufi ile kelamcının İlahi Hakikat'i anlama imkanları bakımından durumları nasıldır, kıyaslar mısınız?

Sufi ile kelamcı arasında arasındaki farkı her iki ilme de vukufiyeti ile bilinen Hücetü'l-İslâm İmam Gazali'nin -ki İslâm'ın sağlam delili ve savu-

nucusu anlamındaki anılan bu vasıfları Gazali'nin İslâm dünyasındaki müsellem vasıflarıdır-bu konuda yaptığı örnekle mukayese ile bu suale cevap verelim. Bilindiği gibi Gazali, kelam tarihinde kelamın ana mevzuuna "mevcud"u sokarak kelamın mevzuunun değişiminde rol oynayan önemli mütekellimlerden (kelamcılardan) kabul edilmektedir. Bu yüzden hem kelamcı hem de mutasavvıf kimliğini barındırması bakımından onun bu konudaki görüşleri son derece önem arz etmektedir. Gazali, sufi ile kelamcıyı kıyaslarken şöyle der: Sufi Hac için Kabe'yi görme arzusuyla belli bir hedefe doğru yola

çıkan hac yolcusuna benzer. Mütekellim ise bu yolda hacıların güven ve emniyetini korumakla görevli güvenlik görevlilerine benzer. Gazali bu teşbihinde kelamın ana gayesine işaret etmektedir. Şöyle ki kelam, batıl firkalar ve inkarcıların ileri sürdüğü aksi delillere karşı genel olarak söylemek gerekirse uluhiyet, nübüvvet ve ahirete ilişkin konularda onların bu delillerini çürütmek üzere ortaya çıkan bir İslami disiplindir. Tasavvuf ise bir şeyi başkalarına kabul ettirmeden önce onu kendi nefsinde yaşamak öncelikli gayedir. Ancak bunun kesin bir ayrım olmadığını da belirtmek gerekir. Şöyle ki tasavvuf tari-

hinde dini hususları önce kendi nefislerinde tahakkuk ettiren sufler dinin tebliğinde de çok önemli roller icra etmişlerdir. Diğer bir ifadeyle cihad-ı ekberi başarıyla bitirenin cihad-ı asgarda başarılı olacağını savunmuştu sufler.

Bu önceleme suflerin hali, kale; eylemi bilgiye öncelikle ilkesini doğurmuştur.

Bu öncelemeden kaynaklandığı söylenebilecek bir diğer hususiyet de ilahi hakikatin doğasına ve mahiyetine ilişkin sufi ile kelamcı arasındaki ayrımdır. Genel olarak söylemek gerekirse sufi ile kelamcının bahsettiği 'ilahi hakikat'in aynı olmadığını söyleyebiliriz.

Kelamcı dinin herkese hitap eden formel yönü ile uğraştığından genelde bu herkese hitap eden kısmı üzerinde konuşur. Sufi ise dinde bir sarmalın olduğunu ele alınan her bir dini kavramda sufinin manevi durumuna göre böylesine bir derinlik ve yüzey farkı bulunduğunu belirtirler. Bir örnekle bu söylediğimizi açıklamak gerekirse; mesele tevhidin kelamcı için ifade ettiği anlam bellidir. Sufler ise bunu kabul etmeleri yanında tevhidin kusudi, şuhudî, vücudî gibi mertebelerinden bahsederler.

Yine kelamcı ilahi hakikati anlama konusunda akli ve dini nasları yeterli görürken sufi, eylem ve Allah ile muamelesinden doğan keşf ve irfan dedikleri diğer bir bilgi türünün hakikati anlamada işlevsel olduğunu kabul eder. Akıl dünyayı dizayn bakımından Mevlânâ'nın tabiriyle iyi bir dost ve kılavuz olmasına rağmen Allah ile muamelede ve aşk bahsinde çamura saplanan merkep misali olduğu kanaatinin suflerle paylaşılan ortak kanaat olduğunu söyleyebiliriz.

Dinin batni yorumları hangi kökene dayanıyor? Efendimiz ve Hz. Ali'nin ariflerin sultanı oluşu bize ne ifade ediyor?

Zahirinden bağımsız tek başına dinin batnî yorumunun mutasavvıflar tarafından muteber kabul edilmediğini tasavvuf tarihindeki bir çok sufinin ve tasavvuf ekolünün beyanları doğrultusunda söyleyebiliriz. Batın bir şeyin zahirde, görünürde olmayan iç ve özdeki manasını ifade etmektedir. Zahirde yoksun bir batnî sufler tek kanatlı kuşa benzetmiş, zahir ve batninin cem edilmesini zu'l-cenaheyn olarak yorumlamışlardır. Bilindiği gibi İslâm tarihinde Batnîlik uzun bir süre İslâm dünyasında çeşitli suikast eylemlerinde de bulunan siyasi bir fırkanın adıdır. Gazali'den (ö. 1111) iki asır önce ortaya çıkan Batnîler'e en ciddi ilmi darbe kendisi de bir Batnî daisi tarafından öldürülen Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün teşvikleriyle Gazali tarafından vurulmuştur. Mutasavvıflar tarafından zahirden yoksun bir batnî; Mevlânâ'nın teşbihiyle kabuğu olmayan bir çekirdek misali muteber değildir. Efendimizin (s.a.v) de buna delil oluşturabilecek ölüm korkusundan kelime-i şahadet getiren sahibinin mazeretine 'Kalbini mi yarıp baktın' diye kınaması ve 'Bizler zevahire göre hüküm veririz. Sırları bilen ise Allah'tır' hadisleri de bu meyanda zikredilebilir.

Hz. Ali (r.a) için marifet ilminin kapısı deniyor? Bu ne demektir?

Bilindiği gibi Efendimiz (s.a.v) hatemül-enbiya olması yanında kendinden sonraya ilahi nurun ve irfanın en kemal düzeydeki taşıyıcısı ve mazhandır. Mevlânâ'nın teşbihiyle herkes nurunu, irfanını o nur menbandan almaktadır. İşte o nur kaynağından bu nuru ilk alanlardandır Hz. Ali. Hz. Ali, daha çocukken İslâm'ı kabul etmiş ve küfrün kirine hiç bulaşmamıştır. Hicret esnasında ölümü göze alarak Efendimiz'in yatağına yatmıştır. Yine İslâm tarihindeki dört büyük hanımdan biri olan ve Efendimizin "Fatıma benden bir parçadır" diye tavsif ettiği validemizin eşidir.

Ayrıca Efendimizin soyu Hz. Ali'nin oğulları ile devam etmiştir. Bu yüzden tüm tarikat silsileleri Hz. Ali'ye dolayısıyla Efendimiz'e ulaşmaktadır. Efendimizin neslinden bir kimsenin silsilede bulunmasıyla da o silsile "altın silsile" unvanını almaktadır. Efendimizin diğer sahiblere nazaran Hz. Ali'ye farklı bir ilim/sır talim ettiği de tasavvuf ekollerince kabul edilmektedir. Söz konusu görüş de Efendimizin "Ben ilmin şehriyim Ali, onun kapısıdır" hadisine dayanmaktadır. Çünkü o şehirden öncelikle istifade ederek velayet-i kübra'nın sahibi olan Hz. Ali'dir. Bu nedenle de marifetin kapısıdır.

Hz. Mevlânâ'nın tasavvuf tarihinde yeri nedir?

Tasavvuf tarihinde her bir velinin ayrı bir mazhariyetinin olduğu söylenebilir. Mevlânâ hazretlerini de diğer evliyadan ayıran, kendi ifadesiyle "Ben öyle bir aşka gark olmuşum ki ewel gelenlerin aşkları da benim bu aşkıma batmış yok olmuştur, sonra gelenlerin aşkları da" (Mesnevî, c. 1, b. 1757) onun Cenabı Hakk'ın aşk tecellisine mazhar olan bir aşk velisi olmasıdır. Bu aşkı Fars edebiyatının en velud müelliflerinden biri olarak mümkün merteye dile getirmesi aynı zamanda onun bu aşkın hizmetçisi durumundaki sanat ve estetik hususiyetini öne çıkarmıştır. Eserleri ve görüşleriyle İslâm tasavvufunun önemli mümessillerinden biri olan Mevlânâ hazretleri aynı zamanda kendi ismine nispet edilen tarikatın da kurucusu ve kendinden sonraya bıraktığı Mevlevî kültürü ile de özellikle Anadolu coğrafyasının İslâm algısının başlıca şekillendiricilerinden biridir.

Hocam, çok teşekkür ederiz.

Ben de teşekkür ederim...